

STRUCTURI GEOSPAȚIALE ÎN ZONA CODRII ORHEIULUI ȘI RAPORTURILE LOR CU ELEMENTUL ANTROPIC

DE

LUDMILA BACUMENCO

CUVINTE CHEIE: Codrii Orheiului, structuri geospațiale, elementul antropic

Cadrul geografic al zonei Codrii Orheiului reprezintă o unitate armonioasă a suitei de elemente geografice: relief, climă, hidrografie, vegetație, faună. Acestea sunt structuri geospațiale complexe care, în procesul de interacțiune continuă cu elementul antropic din zonă prin intercondiționare, au determinat anumite realități spațial-temporale. De aceea, în acest demers ne propunem relevarea modalităților și intensității de interacțiune a acestor componente ale cadrului geografic cu locuitorii acestei zone pe parcursul evului mediu. Deci, vom încerca reconstituirea istoriei acestei regiuni din unghiul de vedere al geografiei istorice.

Menționăm că spațiul supus reconstituirii geoistorice este cuprins între paralela 46°50' și 47°50' și meridianele 28°5' și 29°9' latitudine nordică. Hotarele acestei zone au fost limitate convențional la regiunea de pe cursul inferior al râului Răut cu masivele silvice adiacente, care se încadrează în hotarele administrative ale ținutului medieval Orhei.

Zona Codrii Orheiului a fost investigată științific de către geologi, botaniști, geografi, arheologi etc., din cercetările cărora au rezultat o cantitate apreciabilă de studii. Din păcate, subiectele cercetărilor nu reflectă complexitatea personalității acestei regiuni, ci rămân a fi încă o movilă de plăcuțe care așteaptă conexarea lor la scara ansamblului pentru a da viață unui mozaic istoric. De aceea, pentru relevarea corelațiilor coajuncturale ale *mediului natural-comunități umane*, stabilite în decursul secolelor, se impune neeesitatea valorificării diverselor categorii de izvoare, în speranța că rezultatele obținute după corelarea lor vor atenua penuria de izvoare scrise pentru această zonă. Menționăm categoria *izvoarelor scrise*, în care am inclus documentele de epocă, adică actele interne emise de cancelaria domnească pentru întărirea unei stăpâniri în această zonă, însemnările călătorilor străini, descrierile geografice, izvoare care ne oferă informații valoroase referitoare la formele de relief, hidrografie, geografia și economia așezărilor etc. Astfel, pornind de la concepția că până la începutul epocii moderne nu au avut loc transformări substanțiale ale geosistemului, care să influențeze radical evoluția istorică a comunităților umane¹, vor fi utilizate și izvoare scrise, nedepășind limita secolului al XVIII-lea. Și *izvoarele cartografice* constituie instrumente indispensabile pentru reconstituirea unor aspecte morfologice ale cadrului geografic (hidrografie, vegetație) și ale posibilităților social-economice asigurate de el: numărul și răspândirea geografică a așezărilor, densitatea lor, resursele naturale etc. De asemenea, *izvoarele lingvistice* relevă fenomenul interacțiunii elementelor mediului natural cu factorul antropic, manifestat prin crearea apelativelor pentru entitățile entopice, a toponimelor etc. La rândul lor, vestigiile arheologice și arheozoologice constituie categoriile de izvoare care completează substanțial datele oferite de izvoarele scrise, în special, referitor la tendințele de amplasare a așezărilor, densitatea de locuire, tipologia așezărilor etc., fenomene care ilustrează condițiile de relief, resursele economice oferite de mediul natural al acestei zone.

Izvoarele utilizate pentru reconstituirea cadrului geografic al zonei Codrii Orheiului și a conexiunilor lui cu factorul antropic reflectă doar o realitate cu un caracter reprezentativ de la care pornim. De aceea,

¹ V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X–XIII. Români și turanici*, Iași, 1985, p. 13.

informațiile selectate nu pot fi primite așa cum se oferă, fiindcă ele nu sunt totdeauna expresia netulburată a realității², presupunând o anumită marjă de incertitudine și subiectivism. Metodele de cercetare au funcția de a reduce coeficientul de incertitudine pentru a descoperi *adevărul istoric*. Astfel, ne propunem utilizarea integrală a metodelor de cercetare specifice domeniului geografiei și istoriei: metoda descrierii geografice, metoda analitică, comparativă, raționamentul etc. Prin urmare, două etape marchează rezultatele activității de cercetare: 1) colectarea materialului informativ și 2) capacitatea de interpretare a acestui material. Ori, „după opera de muncă”, observa N. Iorga, „vine opera de inteligență”³.

Structura geomorfologică a regiunii și valențele sale. Într-unul din studiile sale, George Vâlsan afirmă că idealul descrierii geografice este să caracterizezi astfel o regiune, încât să nu poată fi confundată cu nici o altă regiune de pe fața pământului⁴. Prin urmare, pentru a releva individualitatea geografică a regiunii Codrii Orheiului, vom insista asupra unor elemente geospațiale definitorii în descrierea peisajului geografic.

Zona Codrii Orheiului este una dintre secvențele spațiului geografic carpato-dunărean, aparținând care îi asigură însușirile și valențele specifice pământului românesc. Este vorba despre personalitatea peisajului geografic românesc, caracterizat prin ordonarea *simetrică* a orografiei (munte, deal, câmpie), *armonioasă* (prin modalitatea în care se întâlnește peisajul de munte cu cel de deal și de câmpie) și *proporțională* (fiecareia dintre cele trei unități de relief, revenindu-i în jur de o treime din suprafața țării)⁵. Menționăm că această particularitate a spațiului românesc a fost relevată în studiile de geografie a României începând cu deceniul al doilea al secolului al XX-lea, dezvoltată până în prezent de reprezentanți de seamă ai școlii geografice românești⁶, preluată și în sintezele de istorie a românilor⁷. Această complexitate, care conferă personalitate peisajului geografic românesc, este determinată de rezultatul diversității structurii geologice (vârste și tipuri de roci diferite) și a reliefului (munte, deal, câmpie) în sinteză cu alți factori geografici la fel de importanți⁸. Reluăm, astfel, o caracterizare actuală și astăzi referitoare la structura și evoluția geologică a României întregite, în care se constată că, în linii generale, alcătuirea geologică a spațiului geografic românesc „se reduce la o serie de unități structurale, grupate de o parte și de alta a zonei carpatice care constituie ea însăși unitatea cea mai importantă și axul structural și morfologic al pământului românesc”⁹.

Una dintre aceste *unități structurale* ale peisajului extracarpatic este Podișul Moldovei care cuprinde și zona Codrii Orheiului în extensiunea estică a ariei sale geologice. Astfel, în evoluția sa, țesutul geologic al acestei zone a participat la manifestările tectonice și orogenice ale podișului, a cărui unitate geomorfologică „este întinsă – releva Gh. Macovei – din Carpați până peste Nistru și foarte ușor înclinată spre Dunăre și mare, suportând depozite silurice, cretace și neogene, așezate orizontal”¹⁰. Relieful, care are însușirea deosebită de a conserva, în funcție de condițiile cronotopice, etapele formării peisajului geografic, reprezintă o sinteză a structurilor geografice care funcționează într-o anumită conexiune și se condiționează reciproc. Este vorba de fundamentul geologic, unități structural-tectonice, factori climatici¹¹ etc., la care „se asociază subordonat și ciclic rolul denudației, concretizat în formarea platformelor de eroziune”¹².

Preocupându-se de delimitarea regimilor naturale ale României după morfologia învelișului geografic, T. Porucic include zona Codrilor Orheiului în regiunea naturală *Codrii Centrali*, care cuprinde în aria sa așa-numiții *Codrii Nistrului* sau *Codrii mici*, amplasați între Răut și Nistru, în județul Orhei, și o parte din *Codrii Bâcului*, în care sunt incluse bazinurile râurilor Bâc, Ichel, Cula, Ișnovăț și Ivancea.¹³ Autorul acestor delimitări relevă

² M. Florian, *Introducere în filosofia istoriei*, București, 1996, p. 11.

³ N. Iorga, *Cum se scrie istoria ? (în Generalități cu privire la studiile istorice)*, București, 1944), p. 55.

⁴ G. Vâlsan, *Pământul românesc și frumusețile lui*, București, 1940, p. 62.

⁵ Al. Roșu, *Geografia fizică a României*, București, 1980, p. 16.

⁶ I. Simionescu, *Țara noastră. Natură. Oameni. Muncă*, București, 1938, p. 27–32; *Enciclopedia geografică a României*, III, București, 1939, p. 30; V. Tufescu, *România. Natură. Om. Economie*, București, 1974, pp. 23–24; Al. Roșu, *op. cit.*; *Enciclopedia geografică a României*, coord. E. Posea, București, 1982; V. Nîmlgeanu, *România. Geografie umană*, Iași, 1996, p. 13.

⁷ *Istoria României*, I, coord. C. Daicoviciu, E. Condurachi, I. Nestor, Gh. Ștefan, M. D. Matei, București, 1960; Const. C. Giurescu și D. C. Gărescu, *Istoria Românilor din cele mai vechi timpuri*, I, București, 1974; *Istoria Românilor*, I, coord. M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Vulpe, București, 2001 etc.

⁸ Al. Roșu, *op. cit.*, p. 16.

⁹ *Enciclopedia României*, III, București, 1939, p. 30.

¹⁰ *Ibidem*, p. 34.

¹¹ Al. Roșu, *op. cit.*, p. 60.

¹² M. David, *Considerațiuni geopolitice asupra statului român*, Iași, 1939.

¹³ T. Porucic, *Regiunile naturale ale României în centrul și la răsărit de Prut*, Cluj, 1930, p. 27.

că aceștia „altădată se numeau Codrii Orheiului, fiindcă se aflau în întregime în județul Orhei [ținutul Orheiului], cu limitele lui din vechime”¹⁴.

Aspectul peisagistic al zonei Codrii Orheiului se datorează fenomenelor de denudare, a căror acțiune dinarică a creat o arie de multiple forme de relief, proprii ca origine și structură *zonelor codrilor deluroși*¹⁵ sau, într-o formulă mai simplă, dar la fel de relevantă, de *ținuturi deluroase*¹⁶, care se caracterizează prin frecvența sistemelor de dealuri și văi, nuanțate de alte forme de microrelief: bolduri, cazane, coaste, culmi, hârtoape, vâlcele etc. Caracterizând ținuturile deluroase ale României, V. Tufescu constata că „există o anumită înrudire a tuturor regiunilor deluroase, anumite trăsături comune”¹⁷. Iar, într-o notă de diferențiere a dealurilor de munți, cu trimitere la valențele lor umane, G. Vâlsan afirma: „culmi, coaste, văi, toate sunt mai mici și mai apropiate de măsura omenească. Sculptura pământului este mai fină, mai plină de grație și de armonie îmblânzită [...] văile sunt mai largi și au terase pe care se aștern ogoarele”¹⁸. În acest context T. Porucic referindu-se la peisajul geomorfologic al zonei, reliefa că „o mulțime de văi taie și scrijelează uscatul în toate direcțiile, transformându-le într-o rețea de creste, spinări, culmi și vârfuri care cu deosebire sunt dezvoltate în zona codrilor deluroși”¹⁹.

Dealurile. Apele curgătoare ale zonei, lucrând la crearea formelor variate de relief, au transformat înălțimea primară a podișului într-o mulțime de dealuri „frumos ondulate, adesea în lanțuri paralele având o mare asemănare în ce privește succesiunea straturilor, fenomen confirmat prin prezența acestor straturi depuse orizontal pe ambele părți ale văilor”²⁰. Profilul orografic al regiunii certifică prezența unui peisaj de dealuri ce variază între 200 și 350 m, cu văi mai mari și mai mici până ce se ajunge în valea mai largă a Răutului, de unde spre est se ridică iarăși dealuri ceva mai înalte, care despart bazinul Răutului de al Nistrului, apoi terenul coboară spre valea Nistrului, ca să se ridice din nou în forme mai puțin pronunțate, trecând în vastul platou al Podoliei²¹.

Sistemul de culmi individualizează peisagistic această zonă, cele mai mari dintre ele purtând numele apelor curgătoare care le-au creat. Acestea sunt culmile Ciulucului Mare, Ciulucului Mijlociu, Ciulucului Mic, Culei, Ichelului, Solonețului, Vaticiului, Ivancei etc., ultimele două fiind derivate din culmea Ichelului²².

Dealurile acestei zone poartă marca antropului, însușită prin valorificarea valențelor sale economice, propice stabilirii așezărilor omenești, constituind remarcabile zone agricole cu soluri fertile și pășuni, cu importante resurse forestiere și faunistice. Dealurile au avut și o funcție de esență geostrategică, remarcată de M. David, care spunea că „ele au format prin îmbrăcămintea cea bogată a codrilor (vestiții codrii ai Bârladului, ai Orheiului, ai Lăpușnei, ai Chigheciului etc.), un adevărat bastion împins de masa carpatică spre stepa nesfârșită a câmpiilor Ponto-Caspice”²³.

Văile. Zona Codrii Orheiului se caracterizează prin frecvența și varietatea văilor, formele simple de relief care se constituie și evoluează după legi proprii într-un anumit complex de relief (munte, podiș sau dealuri). Ele sunt alcătuite „dintr-un șes alungit și șerpuit (fundul văii, numit după funcțiune *luncă*, adică fundul pe care curge apa) și din două povârnișuri neîntrerupte pe verticală, când valea este unică, și întrerupte de trepte corespunzătoare vechilor funduri de văi (terase), când râul s-a adâncit în suprafața câmpiei în etape”²⁴. Aceste forme de relief, caracterizate prin asimetrie pronunțată și mare dinamism, a căror morfologie conservă modificările de esență climatică sau tectonică²⁵, reflectă fiecare în parte *cicluri mici*²⁶ de evoluție a reliefului.

¹⁴ *Ibidem*, p. 27.

¹⁵ *Ibidem*, p. 22–28.

¹⁶ V. Tufescu, *op. cit.*, p. 129.

¹⁷ *Ibidem*, p. 131.

¹⁸ G. Vâlsan, *Pământul românesc...*, p. 41.

¹⁹ T. Porucic, *Relieful teritoriului dintre Prut și Nistru*, București, 1929, p. 6.

²⁰ Gh. Rașcu, *Geografia fizică a Basarabiei*, în Șt. Ciobanu, *Basarabia*², Chișinău, 1993, p. 10.

²¹ C. Filipescu, E. Giurgea, *Basarabia. Considerațiuni generale, agricole, economice și statistice*, Chișinău, 1919, p. 63.

²² T. Porucic, *op. cit.*, p. 265.

²³ M. David, *op. cit.*, p. 30.

²⁴ V. Mihăilescu, *Termeni geografici populari*, în *Buletinul Societății Regale Române de Geografie*, 56, 1937, p. 378.

²⁵ Al. Roșu, *op. cit.*, p. 62.

²⁶ V. Băcăuanu, C. Martiniuc, *Conceptia geomorfologică a lui Mihai David*, în *Memoriile Secțiilor Științifice. Academia R.S.R.*, seria IV, X, 1988, 1, p. 328.

Văile din zona Codrii Orheiului repetă cu fidelitate fenomenul general de formare și dezvoltare a reliefului, fenomen analizat într-un relevant studiu de G. Vâlsan²⁷. Ele sunt, de cele mai multe ori, largi și cu fundul neted, cu multe izvoare, făcând posibilă dezvoltarea culturilor de legume²⁸. T. Porucic observa că „unde coastale văilor sunt formate din calcnre, acolo găsim renumitele iururi, adică albiile carioane, cum este valea Răutului, mai ales între Orhei și Nistru, la fel [...] și văile altor afluenți ai lor din această zonă”²⁹. Iar I. Simionescu, la rândul său, remarca văile din această zonă; referindu-se la „frumoasele văi strâmte ale Răutului și Icheluhii ca și ale Nistrului până la Dubăsari”, arăta că acestea „se datoresc adâncirii lor în placa de calcar sarmatic”³⁰.

Participând la individualizarea cadrului geografic al zonei, microsecvențele peisagistice ale lui nu se lasă supuse fenomenului analogiilor. Relevante în acest sens sunt peisajele din valea Răutului, îndeosebi peisajul splendid care se deschide la hotarul comunelor Brănești și Trebujeni. Este vorba de canionul cu meandre, săpat de apa Răutului, care are forma unei farfurii cu marginile înalte de cca 100 m și fundul concav, formând promontoriul Peștere. Cadrul acestei microzone sugerează impresia unei fortificații naturale, fapt sesizat și de creatorii oiconimului *Orhei*, care în traducere din limba maghiară înseamnă *cetate*³¹. Utilitatea economică, dar mai ales cea strategică al acestui spațiu, a fost valorificată de vechii ei locuitori, în acest sens dovadă fiind mărturiile civilizațiilor materiale conservate aici. Alegerea acestui loc ca reședință pentru una dintre căpeteniile Hoardei de Aur, iar mai târziu pentru una dintre părcălăbiile importante din Moldova medievală se explică, astfel, prin însușirile acestui cadru geografic.

Pentru confirmarea celor expuse mai sus referitor la varietatea structurilor de relief din zona Codrii Orheiului aducem câteva mărturii, depistate la inventarierea unor documente de epocă. Este vorba de apelativele din actele interne de cancelarie, în special, acte de hotărnicire în care sunt indicate topicile la marcarea hotarelor unei stăpâniri. Printre cele mai frecvente entopice menționăm *valea*, *vâlceaua*, *dealul*, *hârtopul*, *lunca*, *stânca*, *peștera* etc.

Remateăm câteva exemple: în actul din 1470 se întărește „în sat Mărzăști unde sânt casele lor și iazuri care sânt într-o parte cu pādurea...ce sunt pe *vale*”; la 1500 este stabilit hotarul unei dănie „pe *valea* Lopatnei până la Gura Lopatnei”; în alte acte mai sunt menționate apelativul „vârful *dealului*”³²; „gura *vâlcelii* ci s-au numit Caragoi”³³; toponimele care, la fel, au conservat forme de relief: *Valea Cernii*³⁴, *Valea Bourilor*³⁵ etc. Într-un act din 1547 sunt menționate „două locuri...pe Cula [...] în *lunca* de gios”³⁶. În actul din 1574 se atestă „un loc sub *stâncă*”³⁷; sau „loeu la capătul *Peșterii*”; „au pus stâlpă și la câmp în *deal* în colțul *stânței* din gios”³⁸; un alt act certifică un hotar de dănie „până în muchia *dealului* în *Hârtop*”³⁹. Șirul acestor notificări, extrase din documentele epocii, care confirmă diversitatea structurilor de relief în zona Codrii Orheiului, poate fi continuat cu multe exemple, care nu-și au însă aici locul.

Clima. Clima este unul dintre elementele geografice cu influență considerabilă asupra mediului natural și, respectiv, cu reverberații perceptibile asupra evoluției economice, sociale, demografice etc. a comunităților omenești. Activitățile omului sunt influențate de variații ale climei atât oele pe termen scurt cât și cele de durată lungă⁴⁰. Aceasta a determinat necesitatea studierii evoluției climei și a impactului său considerabil asupra vieții agrare și, prin extensiune, asupra condițiilor de trai ale oamenilor și modificărilor de ordin

²⁷ G. Vâlsan, *Văile. Originea și evoluția lor*, în *Buletinul Societății Regale Române de Geografie*, 37, 1916–1918, p. 333–353.

²⁸ C. Filipescu, E. Giurgea, *op. cit.*, p. 66.

²⁹ T. Porucic, *Relieful...*, p. 6.

³⁰ I. Simionescu, *op. cit.*, p. 185.

³¹ A. Eremia, *Nume de localități*, Chișinău, 1970, p. 49, 116; idem, *Graiul pământului*, Chișinău, 1981, p. 82. Menționăm și altă opinie referitoare la etimologia oiconimului *Orhei* (I. Dron, *Enigma toponimului Orhei*, în *Destin românesc*, 1999, 1–2, p. 3–8).

³² A. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, București, 1944, doc. 3, p. 9.

³³ *Ibidem*, doc. 61, p. 68.

³⁴ *Ibidem*, doc. 88, p. 95.

³⁵ *Ibidem*, doc. 61, p. 68.

³⁶ L. T. Boga, *Documente basarabene*, în *Arhivele Basarabiei*, VI, 1, p. 195.

³⁷ A. Sava, *op. cit.*, doc. 10, p. 19.

³⁸ *Ibidem*, doc. 61, p. 68.

³⁹ *Ibidem*, doc. 79, p. 84.

⁴⁰ I. C. Drăgan, Șt. Airinei, *Geoclima și istoria*, București, 1993, p. 24.

demografic în evul mediu. Cercetările referitoare la impactului climatic asupra societății au evoluat de la conceperea lui în spiritul determinismului geografic⁴¹ până la o abordare bazată pe „înregistrarea în detalii a variațiilor climatice, detectate în decursul istoriei, extrăgând date oferite de ceretările interdisciplinare”⁴².

Clima din spațiul românesc a evoluat în contextul tendințelor climatice europene pentru care au fost delimitate două perioade caracteristice de evoluție climatică: așa-numitul *mic optim climatic* (anii 750/800–1250/1300), când clima este într-o perioadă de încălzire, condiționând ierni blânde și veri foarte fierbinți, perioadă care culminează în Europa între anii 1100–1300 p. C.⁴³ Această perioadă a fost urmată de *mica eră glaciară* (anii 1540/50–1840/50), eu revorberații din Scoția până în Italia și Balcani, când iernile deveniseră foarte friguroase și cu înghețuri persistente. Pentru societatea medievală românească sunt de o deosebită importanță datele referitoare la evoluția climei europene după anul 1200⁴⁴. Un remarcabil studiu asupra variațiilor climatice din anul 1000 până în anul 1425, elaborat în baza surselor narative și meteorologice din Europa occidentală⁴⁵ ne oferă analiza nuanțată a datelor din istoria climei pentru Europa medievală. Rezultatele acestor cercetări nuanțează pe cele obținute anterior de istoricii climei referitor la limitele cronologice ale fluctuațiilor survenite în evul mediu. Autorul constată că *optimul climatic medieval* nu se va termina spre 1150–1200, ci spre 1300; secolul al XIII-lea este departe de a fi o epocă de tranziție meteorologică, constituind faza finală care precede puțin degradarea climatică bruscă din secolul al XIV-lea, preluând al *micii ere glaciare* în Europa⁴⁶.

Cercetările au stabilit că tipul de climat al unei regiuni este determinat de intensitatea participării radiației solare, circulației generale a atmosferei, transportul de căldură și umiditate⁴⁷, altitudinea și morfologia suprafeței. Spațiul românesc, cuprins între 43° și 45° latitudine nordică, are temperatură tipică zonei cu climă temperată, iar influența ei se resimte în tot cuprinsul țării⁴⁸. Remarcăm doar că șirul de dealuri cu direcția generală de la sud-vest spre nord-est care străbat de-a curmezișul regimul hidrologic al zonei Codrii Orheiului influențează asupra climatului, împiedicând anumiți curenți de nord și nord-est de a scădea prea mult temperatura aerului. Astfel, pentru această regiune a fost stabilită temperatura medie anuală de +9°C, medie de iarnă –4°C, medie de vară de +21,3°C și cantitatea medie de precipitații de 460–500 mm. Se observă că media temperaturilor și a cantității de precipitații este tipică pentru zonele de dealuri⁴⁹.

Aplicând criteriul *anormalității* la datele eco-climatice referitoare la spațiul românesc, conchidem că locuitorii lui în evul mediu au cunoscut multiple fenomene enorme: ierni aspre sau prea blânde, veri excesiv de reci sau toride, mari inundații etc. Aceste *anormalități* climatice, conjugate cu altele de ordin entomozoologice (ciumă, invazia lăcustelor, cărăbușilor sau a șoarecilor de câmp)⁵⁰ și cele istorice (invaziile nomazilor), au avut efecte dezastruoase asupra populației cu un caracter predominant agrar, ce rămânea adesea fără hrană și trăia în condiții de sănătate precară. Pornind de la ideea unității eco-climatice, pentru reliefierea impactului pe care l-a avut clima asupra evoluției istorice a comunităților omenești din zona Codrii Orheiului vom proceda la extinderea datelor de esență eco-climatică oferite de izvoarele scrise pentru Țara Moldovei.

În ce măsură oare aceste intemperii au afectat suprafața zonei Codrii Orheiului? Întrebarea rămâne fără un răspuns atâta timp cât lipsa de referințe concrete în izvoarele vremii pentru această zonă ne permite stabilirea caracterului și intensității impactului climei sau a altor intemperii asupra evoluției comunităților umane din această zonă doar la un nivel reprezentativ. Valorificarea unor noi surse istorice inaccesibile acum vor contribui la o elucidare nuanțată a relației *factor eco-climatic – comunități umane* în zona Codrii Orheiului.

Rețeaua hidrografică. Importanța plurivalentă a apelor pentru dezvoltarea unei civilizații, a unei regiuni sau a unei anumite așezări a fost remarcată din cele mai vechi timpuri. În luarea clasică referitoare la interacțiunea geografiei cu istoria, J. Brunhes și C. Vallaux relevau că apele constituie baza existenței umane,

⁴¹ Ch. Montesquieu, *Despre spiritul legilor*, București, 1964, p. 283–286; F. Braudel, *Structurile cotidianului: posibilul și imposibilul*, trad. A. Riza, București, 1984, p. 42–44.

⁴² P. Cernovodeanu, C. Binder, *Cavalerii Apocalipsului*, București, 1993, p. 11.

⁴³ I. C. Drăgan, Șt. Airinei, *op. cit.*, p. 254.

⁴⁴ P. Cernovodeanu, C. Binder, *op. cit.*, p. 14.

⁴⁵ P. Alexandre, *Le climat en Europe au Moyen Age*, Paris, 1987.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 808.

⁴⁷ I. C. Drăgan, Șt. Airinei, *op. cit.*, p. 18.

⁴⁸ I. Simionescu, *op. cit.*, p. 179.

⁴⁹ V. Tufescu, *op. cit.*, p. 88.

⁵⁰ P. Cernovodeanu, C. Binder, *op. cit.*, p. 11–65.

în general, și a celei rurale, în special. Ele își conservă importanța de prim ordin în toate zonele temperate, unde distribuția și concentrarea apei corespunde unei maniere exacte a dispersării și concentrării populației agricole⁵¹.

Arhiva terminologiei geografice populare conține diverse apelative ale structurilor hidrografice, care au fost atribuite în decursul utilizării permanente a acestor ape, oamenii simțind necesitatea delimitării funcționalității lor printr-un anumit apelativ. Spre exemplu, prin apelativul *râu* se înțelege o apă mare curgătoare, prin *pârâu* se înțelege o apă curgătoare mică, pe care ușor o treci cu piciorul, prin *iaz* se înțelege un lac format artificial de către om prin oprirea apei curgătoare, iar prin apelativul *heleșteu* se înțelege un lac cu pește, mlăștinos pe la margini⁵².

Regimul hidrografic al zonei Codrii Orheiului este tributar reliefului, ale cărui linii principale de înclinare determină originea, cursul, morfologia apelor curgătoare. Acest sistem complex include râuri, pâraie, iazuri, heleșteie etc. Axul hidrografic al regiunii este râul Răut, afluent al bazinului inferior al fluviului Nistru⁵³. Dintre afluenții pe care îi are Nistrul, râul Răut este cel mai de seamă prin debit și presiune⁵⁴. Răutul izvorăște din Platoul Moldovei de Nord la altitudinea de 146 m, „de prin hârtoapele văii Rădiul Mare”⁵⁵, după ce își adună apele, râul străbate o lungime de cca 286 km. Curge spre sud până la Bălți, după aceea își schimbă cursul în direcția latitudinală până la Florești, de unde se îndreaptă spre sud-est. Lângă Orhei, Răutul „ferăstruiește un șir de meandre. Aici râul este extrem de frumos. Valea lui îngustă aici și adâncă, asemănătoare cu un canion, șerpuiește printre straturile de calcar sarmatic, formând meandre”⁵⁶. T. Porucic observa că Răutul face parte dintre cele patru râuri care își încep istoria hidrografică după epoca sarmatiană, relevând faptul că „numai văile Nistrului, Răutului, Frutului și a Sletului poartă urmele tuturor epocilor de la meotian încoace; numai ele țin minte evenimentele ce s-au desfășurat pe acest teritoriu, poartă urmele glaciațiunii de până și după”⁵⁷. Această epocă a influențat puternic formarea văii lui largi. Răutul are un curs sărac în apă, un curent repede, un bazin larg dezvoltat și foarte ramificat, gura râului fiind aproape de gura altor pâraie mari care dreneză codrii Orheiului, Lăpușnei. Este vorba de Ichel, Bâc, Botna etc.⁵⁸ În cursul său Răutul colectează apele Ciulucurilor, Culei, Solonețului etc.

Fenomenele hidrografice naturale sau de esență antropică: râu, pârâu, iaz, heleșteu, fântână ș.a. își găsesc confirmare în actele de cancelarie și în izvoarele cartografice. Vom enumera câteva mărturii în acest sens: în actul din 1470 noiembrie 26 sunt menționate *iazuri* și un „*pârâu* ci vine de *izvoară*”⁵⁹; în actul din 1495 martie 13 se scrie despre *pârâul* Ichel și despre „un *heleșteu* la *fântână*”⁶⁰; în actul din 1500 este menționat „*iazul* Iuznu pe Bezin”⁶¹; la 1507 este menționată *fântâna* Petroasa⁶²; într-un act din 1547 aprilie se scrie despre „un loc pe *Cula*”⁶³. Remarcăm aici că hidronimul *Cula* este prezent și ca apelativ entopic, definit în terminologia geografică populară ca „vale cu coaste repezi și bine înerbite”⁶⁴, fapt care reflectă conexiunea causală dintre o apă curgătoare și vale, prima fiind cauza, iar a doua urmarea⁶⁵; la 1548 decembrie 21 este menționat *pârâul* Vatici⁶⁶; la 1609 se atestă „*iazul* iezit cu 55 de ani în urmă”⁶⁷. Acest iaz nu este altul decât *lacul Orhei* despre care în preajma anului 1716 Dimitrie Cantemir afirmă că este unul dintre cele cinci lacuri ale Moldovei medievale care merită să fie amintite (dintre atât de multe fie naturale, fie artificiale). Acest lac,

⁵¹ J. Brunhes, C. Vallaux, *La géographie de l'histoire*, Paris, 1921, p. 177.

⁵² T. Porucic, *Lexiconul termenilor entopici*, în *Arhivele Basarabiei*, II, 1930.

⁵³ Idem, *Relieful...*, p. 278–279; V. Tufescu, *Valoarea economică a râurilor moldovenești*, în *Buletinul Societății Regale Române de Geografie*, 59, 1940, p. 482.

⁵⁴ I. Simionescu, *op. cit.*, p. 208.

⁵⁵ Z. Arbore, *op. cit.* p. 174.

⁵⁶ N. Dăscălescu, *Regiunea Codrilor Basarabiei*, Chișinău, 1936, p. 7.

⁵⁷ T. Porucic, *Relieful...*, p. 271.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 272.

⁵⁹ L. T. Boga, *Documente basarabene*, în *Arhivele Basarabiei*, I, 1929, 3, p. 86.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 92.

⁶¹ A. Sava, *op. cit.*, doc. 3, p. 5.

⁶² *Ibidem*, doc. 4, p. 10–11.

⁶³ L. T. Boga, *Documente basarabene*, în *Arhivele Basarabiei*, VI, 1, p. 195.

⁶⁴ T. Porucic, *Lexiconul termenilor*, p. 28.

⁶⁵ G. Vâlsan, *Văile...*, p. 334.

⁶⁶ L. T. Boga, *op. cit.*, p. 196.

⁶⁷ A. Sava, *op. cit.*, doc. 31, p. 42–43.

localizat lângă târgul Orhei, de la care a împrumutat numele, „este format din râurile Răut și Cula și este lung de șase mile și lat de două. Lățimea și lungimea lui le-a mărit o terasă pe care a înălțat-o domnitorul Vasile Albanzul, ca să oprească apa și să construiască mori aducătoare de mare câștig”⁶⁸. În același capitol al lucrării sale, D. Cantemir face referință și la structura bazinului râului Răut, constatând colectarea apelor Solonețului, Ciulucului Mare, Mijlociu și Mic, Dobrușei, Culei, Cogâlnicului de către râul Răut, precizând că Răutul se varsă în Nistru și “aproape de Orhei formează o insulă deosebit de încântătoare”⁶⁹. Probabil, se referea la promontoriul Peștere, din perimetrul actualei comune Butuceni, care pare o insulă, fiind înconjurat de apele Răutului. Cele relatate mai sus sunt ilustrate excelent de harta Moldovei⁷⁰, anexată la lucrarea sa de către savant.

Menționăm că multe denumiri de râuri, pâraie etc. din această zonă și-au păstrat forma lor hidronimică din evul mediu până astăzi, fapt care sugerează ideea unei continuități de locuire a elementului autohton. Locuitorii acestei zone au valorificat vocațiile economice ale regimului hidrografic, prin pescuirea peștelui pentru completarea resurselor de hrană, prin folosirea energiei apelor construind numeroase mori etc. Studiind valoarea economică a râurilor moldovenești, V. Tufescu ajunge la concluzia că administrarea judicioasă a apelor curgătoare în vechime de către locuitorii acestui spațiu ilustrează abilitatea lor în a pune în valoare „tot ce natura le putea oferi, creând o tehnică empirică care ne umple și astăzi de admirație, arătând prin aceasta nu numai o străveche viețuire pe aceste locuri, dar și o desăvârșită cunoaștere a lor”⁷¹.

Calitatea solurilor. Pe lângă alte elemente ale cadrului geografic, solurile în funcție de calitatea lor (fertilitate sau sterilitate) avantajează sau defavorizează viața economică a unei comunități umane. Departe de a împărtași ideile determinismului geografic⁷², vom apela doar la posibilitățile oferite de calitatea solurilor comunităților umane din regiunea Codrii Orheiului. Astfel, solurile acestei zone, formate prin participarea unui complex de factori pedogenetici: rocă, climă, vegetație etc. care au determinat structura și varietatea lor sunt caracteristice pentru zonele Dealurilor Moldovei. Tipurile de soluri se succed conform legității zonalității orizontale, adică de la nord spre sud. Dacă urmărim schema pedologică, observăm că primele soluri sunt cele cenușii de pădure. Urmează, în majoritate, solurile cernoziomuri levigate, care sunt potrivite pentru livezi, cultivarea sfeclei de zahăr și a cerealelor. De-a lungul Răutului se găsesc cernoziomurile tipice sau obișnuite. La nord-vest este o fâșie îngustă de cernoziomuri calcaroase. În gura Răutului și a altor ape din zonă sunt soluri aluviale și de fâneată, adesea sărăturate, care favorizează cultivarea fructelor, legumelor și a altor culturi furajere.

Frecvența menționărilor din actele de cancelarie: *pomături*⁷³, *livezi*⁷⁴, *vi*⁷⁵, *loc de grădini*⁷⁶, *câmp* și *fânaț*⁷⁷ etc. confirmă cele relatate mai sus referitor la posibilitățile variate oferite de solurile acestei regiuni în activitatea economică a comunităților umane.

Vegetația și fauna. Covorul vegetal, unul din elementele structurale ale cadrului geografic, constituit în funcție de formele reliefului și de condițiile pedoclimatice, se caracterizează prin varietate și diferențieri zonale. În cadrul acestuia pădurea este formațiunea vegetală cea mai reprezentativă pentru o mare parte a peisajului geografic românesc din vechime până la începutul epocii moderne⁷⁸. Mediul codrului sau imediata lui vecinătate a oferit comunităților umane variate posibilități de subsistență și dezvoltare: hrană, adăpost, materie primă și inspirație în domeniul meșteșugurilor etc. Aceste însușiri ale codrului au condiționat preocupări pentru stabilirea etimologiei cuvântului *codru*. Remarcăm în acest context că în accepțiunea

⁶⁸ D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 69.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 67.

⁷⁰ G. Vâlsan, *Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir*, București, 1926; D. Cantemir, *op. cit.*, p. 377–385.

⁷¹ V. Tufescu, *Valoarea economică...*, p. 516.

⁷² Ch. Montesquieu, *op. cit.*, p. 347: „sterilitatea pământurilor îi face pe oameni harnici, sobri, rezistenți la muncă, curajoși, buni pentru război; căci ei trebuie în adevăr să-și încercare ceea ce nu le dă pământul. Fertilitatea unei regiuni le aduce odată cu îndestularea, moleșală și o anumită aplecare de a-și păstra viața”.

⁷³ A. Sava, *op. cit.*, doc. 30, p. 41–42.

⁷⁴ *Ibidem*, doc. 43, p. 55, doc. 58, p. 65 etc.

⁷⁵ *Ibidem*, doc. 30, p. 41; doc. 43, p. 55 etc.

⁷⁶ *Ibidem*, doc. 94, p. 102.

⁷⁷ *Ibidem*, doc. 18, p. 30; doc. 21, p. 33; doc. 58, p. 65; doc. 65, p. 73 etc.

⁷⁸ Aceasta l-a determinat pe C. Petrescu să-i califice pe români ca popor al codrului (C. Petrescu, *Codrul în literatură, în Pădurea în proza românească*, București, 1989, p. 153).

populară românească *codru* presupune o regiune acoperită cu păduri mari și bătrâne. De altfel, una dintre multele reconstituiri etimologice a fost elaborată de enciclopedistul B.P. Hasdeu, care afirma că regiunea codrilor reprezintă trecerea de la munte la câmpie, iar aceste două structuri geografice: *munte* și *codri* denotă mărturia comniunii dinire ele. În opinia savantului acest termen entopie aparține unui grup exclamativ, reprezentând formațiunea sanscrită *ka+dru*, adică *ce mulțime de arbori* Deci, *codru* semnifică o pădure mare – *sylva grandis*⁷⁹.

Peisajul geografic al zonei Orheiului a fost individualizat, prin excelență, de răspândirea codrului. Această formațiune vegetală a preluat numele oiconimului medieval *Orhei*⁸⁰ pe cale cultă, fenomen cunoscut în tradiția toponimică românească. Forma genitivală a determinantului din sintagma *Codrii Orheiului*, care arată apartenența lor la un anumit teritoriu, confirmă opinia noastră. Raliindu-ne acestei idei, putem reconstitui dimensiunea convențională a Codrilor Orheiului în limitele hotarelor administrative ale ținutului medieval Orhei, cu rețușările necesare dictate de repartizarea solurilor, faunei, proprii unei zone de păduri, cartarea datelor extrase din izvoarele scrise etc.

Izvoarele medievale scrise mărturisesc existența unei zone de codri, prin menționarea unor entopice, tangențiale conținutului acestei noțiuni: *pădure*, *poiană*, *codru*, *braniște* etc. Spre exemplu: în actul din anul 1470 noiembrie 26 Ștefan voievod întărește lui Dumitru Budeci și fratelui său Gheorghe Budeci, satul Mărzaști, „unde sânt casili lor și iazuri care sânt într-o parte cu *pădure*”⁸¹; în 21 decembrie 1548 este confirmată stăpânirea popii Simion „ce a avut danie de la Pătru voievod pe un loc de moară pe pâraul Vatici în *poiana* Veprevei”⁸²; 1587, o mărturie a unei solii ungurești, care în drumul său spre „pământul Rusiei au trecut râul (Prut), străbat pădurea și ajung cu bine peste Nistru”. Această mărturie confirmă existența unei mari păduri, „poate vea de la miazăzi de Hotin, poate codrii Orheiului” – scrie istoricul⁸³. Preluăm această mărturie din 1587 în favoarea certificării codrilor Orheiului, cu marja de incertitudine firească în acest caz, remarcând că solia ungurească putea merge de la Suceava spre Rusia pe drumul Orheiului, cunoscut și „bătătorit” în decursul secolelor de negustorii care-și vâmuiau mărfurile la Orhei, treceau printr-un vad Nistrul, continuându-și drumul spre marea piață a Orientului; la 1 noiembrie 1614 Ștefan voievod întărește stăpânirea lui Nichifor Beldiman, marele logofăt „asupra părților de ocină ce a cumpărat de la strănepoatele lui Duma Ciochină ce au avut de la bătrânul Ștefan din uric de întăritură pentru jumătate din jumătate o a patra parte sub *pădurea* Horodiștei”⁸⁴; la 14 aprilie 1617 Radu voievod întărește stăpânirea vel stolnicului Rusu și a soției sale „asupra unei pătrimi din a treia parte din moșia Căpiniciul cu loc de moară în Vatioi, cu vii, *păduri*...”⁸⁵; la 5 octombrie 1631. În mărturia hotarnică de la Toader Bârsan, vornicul de gloată, pentru despărțirea a două sate : Hogineștii și Bravicea, „ca hotar au pus stâlpă în *păduri*”⁸⁶; la 5 octombrie 1638. Vasile voievod întărește stăpânirea lui Andrei Donici asupra hotarului Ivancea „unde i-au dat și i-au stâlpit lui răposatul Irimia Vodă...de la un loc ce să chiamă Dobrian *Poiana Ivancii*”⁸⁷; la 13 iulie 1639. Drăgan și cu frații săi, feciorii Hârcescului vând lui Mateiaș Sturza a patra parte din partea lui Stan din moșia Sămășcani din ținutul Orheiului „din vatra satului și din țarini și din fânați și din heleșteie și din *poeni*”; mai 1645. Gheorghe sulgerul și Apostol pârcașul de Orhei despart hotarul satului Isacova de acela al târgului Orhei „să vină hotarul satului Isacovii din drumul târgului la dial, pre Rublinca, până în muchia dealului în Hârtoș și așa merge tot înainte până intră drumul în *pădure*”⁸⁸; la 20 martie 1648 este dăruită „partea din ocină din sat din Veprova ce să chiamă acum Pușintei sub *pădure*”⁸⁹; actul de vânzare din 4 februarie 1670, la întocmirea cărui a participat în calitate de martor, printre alți oameni buni și bătrânul, și „Vasile, feciorul lui Neculal de

⁷⁹ B. P. Hașdeu, *Viața de codru în Dacia* (în *Scrieri istorice*, București, 1973), p. 34. În paginile acestei lucrări autorul constată că din Europa „numai albanezii și românii posedă termenul *codru* ca derivațiune eminentamente tracică cu înțelesul originar de „munte-pădure”, care identifică ideea de munte cu cea de arbore”.

⁸⁰ Numele ținutului Orhei este preluat de la oiconimul *Orhei*, centrul administrativ atestat pentru prima dată într-un act din 1470, aprilie 1 (vezi I. Bogdan, *Documente de la Ștefan cel Mare*, I, București, 1913, p. 180).

⁸¹ L. T. Boga, *op. cit.*, în *Arhivele Basarabiei*, I, 1929, I, p. 86.

⁸² *Ibidem*, p. 196.

⁸³ Const. C. Giurescu, *Istoria pădurii românești din cele mai vechi timpuri*, București, 1976, p. 78.

⁸⁴ A. Sava, *op. cit.*, doc. 41, p. 53–54.

⁸⁵ *Ibidem*, doc. 43, p. 55.

⁸⁶ *Ibidem*, doc. 61, p. 68.

⁸⁷ *Ibidem*, doc. 67, p. 73–74.

⁸⁸ *Ibidem*, doc. 79, p. 84.

⁸⁹ L. T. Boga, *op. cit.*, în *Arhivele Basarabiei*, VI, I, p. 197.

*Braniște*⁹⁰, confirmă existența unei braniști, într-o perioadă anterioară amplasării acestei așezări care și-a luat numele de la acest entopic; în aceeași istorie clasică a pădurii românești, citată mai sus, Const. C. Giurescu menționează două hărți, una tipărită la Paris în 1664, care marchează „codrii Orheiului și Lăpușnei la vest de Orhei și de Tighina”. Pe cea de-a doua hartă, tipărită la Amsterdam în 1683, „codrii Orheiului apar la est-nord-est de Iași”⁹¹.

Deși Dimitrie Cantemir nu menționează Codrii Orheiului în textul lucrării sale, harta anexată atestă prezența lor prin marcarea unei zone cu semne în formă de arbori⁹²: 1724 iulie 28. În acest act de hotărnicire scrie: „și iarăși în parte din jos tot prăvalu apei prin *păduri* în jos până în capul Cornului unde să împreună cu hotarul *Brăneștilor*”⁹³; 1736 septembrie 2. Grigorie Ghica voievod întărește stăpânirea boierului său Sandu Sturza, marele vornic, în hotare bine delimitate: „și dacă treci Cula, tot muchia până în *Codru* și aici iarăși au fost piatră [...] și peste *Codru* până în matca Ichelului, unde se chiamă gura Răcili. Și din *poiană* intră în *Codru* și treci până la Meleşăni”⁹⁴.

Harta lui F.G. Bawr, tipărită la 1781⁹⁵, care prin calitatea informațiilor furnizate se apropie de acele contemporane, confirmă prezența pădurilor în această zonă.

Repertorierea notificărilor care confirmă existența pădurilor în zona Codrii Orheiului, fără a fi exhaustive, își are rostul de a dezvălui personalitatea peisajului geografic al zonei și de a reduce marja ignoranței vis-à-vis de această problemă.

Paginile numeroaselor lucrări, apărute în prima jumătate a secolului al XX-lea, abundă în referințe despre existența și valențele pădurilor din această zonă fără a se indica, însă, sursele scrise care le confirmă aserțiunile, lăsând doar impresia unei tradiții legendare transmise despre *uriașii codri ai Orheiului* și nu a unei realități istorice. Spre exemplu, *Dicționarul geografic al Basarabiei*, tipărit la 1904, conține următoarele referințe despre spațiul forestier al județului Orhei: „colinele dealurilor și multe din văile Basarabiei au mai păstrat ceva din majestoasele sale păduri de altă dată [...] aceste rămășițe ale vechilor codri sunt aproape distruse”⁹⁶. La 1919 autorii considerațiilor generale despre Basarabia remarcă că județul Orhei „a fost caracterizat în vechime prin așa-numiții codri ai Bâcului și Nistrului, care formau păduri virgine și seculare, astăzi aproape în totalitate tăiate”⁹⁷. Gh. Rașcu, în capitolul său de geografie fizică a Basarabiei, inclus în monografia *Basarabia*, apărută la 1926, menționa: „Codrii Orheiului și Bâcului cunoscuți din vremurile cele mai vechi”⁹⁸. Despre acele păduri seculare din județul Orhei serie P. Cazacu la „zece ani de la unire”, constatând că „aici se află renumitele păduri ale codrilor Orheiului și Bâcului cu arbori seculari de stejar pur sau în amestec cu frasin și paltin, material de cea mai bună calitate excelent pentru industrie”⁹⁹. La 1936, într-o monografie dedicată regiunii Codrilor Basarabiei, N. Dăscălescu scria că sub denumirea de codrii Orheiului „nu se înțelege numai dealuri și văi păduroase, ci soluri cu anumite caracteristici care sunt în mare parte lipsite de înveliș foios fie din cauza defrișării, fie din cauze naturale. În vechime însă regiunea a fost toată acoperită cu păduri”¹⁰⁰. După o călătorie din anul 1921, M. Sadoveanu a rămas impresionat de *uriașul codru al Orheiului și urmașii codrenilor*, lăsându-ne următorul tablou: „trecem printr-un sat mare și frumos de răzeși și străbatem codri meru suind și coborând pripoare de munte. E o regiune frământată și sălbatică această parte a Orheiului, o rămășiță din vechiul codru al cronicii, cu stâncoase poteci de zimbru... E sălașul acelor codreni care săreau cei dintâi pe cai sirepi la năvala tătarilor”¹⁰¹. N. Antonovici a încercat în studiul său reconstituirea

⁹⁰ A. Sava, *op. cit.*, doc. 121, p. 126.

⁹¹ Const. C. Giurescu, *Istoria pădurii din cele mai vechi timpuri*, București, 1976, p. 167 (cf. *Atlas Dimăncescu*, f. 87, 91).

⁹² G. Vâlsan, *Harta Moldovei...*, p. 11.

⁹³ A. Sava, *op. cit.*, doc. 195, p. 192.

⁹⁴ *Ibidem*, doc. 206, p. 206.

⁹⁵ V. Băican, *Geografia Moldovei (reflectată în documentele cartografice din secolul al XVIII-lea)*, București, 1996, p. 50.

⁹⁶ Z. Arbore, *op. cit.*, p. 16.

⁹⁷ C. Filipescu, E. Giurgea, *op. cit.*, p. 39.

⁹⁸ Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 14: „regiunea aceasta a fost acoperită în toate vremurile de codrii deși în care mai găsim și azi stejari sau goruni contemporani cu Mihai Viteazul și groși că abia îi cuprind cu brațele trei oameni”.

⁹⁹ P. Cazacu, *Zece ani de la Unire: Moldova între Prut și Nistru (1918–1928)*, București, 1928, p. 85.

¹⁰⁰ N. Dăscălescu, *op. cit.*, p. 83.

¹⁰¹ M. Sadoveanu, *Orhei și Soroca*, Chișinău, p. 105.

unor fenomene istorice românești în baza surselor scrise, fără a menționa, însă, vreun izvor concret când consemnează în șirul „pădurilor dese și întinse care acopereau ținuturile Dorohoiului, Botoșanilor, Iașilor, Vasluiului” și pe cele din ținuturile Lăpușnei și Orheiului, toate așezate pe culmi și dealuri înalte”, ceea ce este confirmat, spune autorul, în numeroasele documente locale moldovenești cuprinse între anii 1374–1850, publicate de M. Costăchescu, Gh. Ghibănescu, preot Ioan Antonovici, T. Codrescu¹⁰² etc.

De un real folos în atestarea hotarelor convenționale ale zonei Codrii Orheiului sunt hărțile elaborate de geografii români, care includ această zonă în cea a predominării pădurilor. Menționăm *Harta întinderii probabile a pădurilor în vechea Dacie și evul mediu*, întocmită după hărțile solurilor, vegetațiunii și aceea a indicelui de ariditate¹⁰³; *Schița sinoptică a tipurilor de sol din România estică și sudică* elahorată de N. Cernescu¹⁰⁴; *Harta întinderii pădurilor în România*, realizată de D. A. Sburlan¹⁰⁵; harta lui V. Mihăilescu a repartiției zonelor pastorale, forestiere și agricole în România¹⁰⁶ etc.

Structura arboristică a codrilor Orheiului este proprie ținuturilor deluroase, reprezentată prin esențele etajului pădurilor de foioase care coboară de la altitudinea de 300 m și care este tipică pentru formațiunea forestieră central-europeană, relativ pretențioasă ca umiditate și ca fertilitate a solurilor¹⁰⁷. Menționăm fagul, stejarul și esențele lui înrudite ca element silvic principal în această zonă¹⁰⁸, gorunul, carpenul, frasinul¹⁰⁹, paltinul, ulmul etc.

Arborii serveau și ei la marcarea hotarului unei dării: 1500: „iar hotarul mai sus scris [...] începându-se din Gura Lopatnei, pe Bezin din vale până la stâlp... în vârful dealului la *stejari*”¹¹⁰; 1631 octombrie 5: „au pus stâlpă [...] și în deal în capătul prilogului lui Gavril și în dreptul locului până la *ulmi*”¹¹¹.

Universul variat al posibilităților oferite de pădure prin exercitarea funcțiilor sale multiple¹¹² (climatică¹¹³, de protecție a solului și asigurare a stabilității terenului¹¹⁴, funcția hidrologică, manifestată prin protecția și acumulările surselor de apă¹¹⁵; funcția de asanare, adică de purificare a atmosferei¹¹⁶; funcția economică și strategică, adică asigurarea hranei, materiei prime și, nu în ultimul rând, adăpost și apărare), au determinat frecvente evocări, adeseori apologetice, de către cercetători al rolului codrului în relația sa cu omul.

Autorii francezi ai geografiei istoriei afirmă că pădurea, ca și marea, este educatoare de energie, este fecundă în resurse, ca și marea provoacă creșterea grupurilor umane, prin bogăția de efort și prin recompensele pe care le promite¹¹⁷. Pădurea cu materialele sale inepuizabile, continuă autorii, oferă omului elementele casei sale, le stabilizează, provoacă stabilirea așezărilor¹¹⁸.

În același sens, M. David remarcă faptul că pădurea a constituit „cel mai bun educator al omenirii”¹¹⁹, continuând că în perioada când „neamurile rătăcitoare duceau o viață nomadă de păstori, cutreierau câmpurile stepice fără sfârșit spre răsărit, în imenșii codri ai bastionului carpatic, populațiile trecuse demult la o viață agricolă, sedentară”¹²⁰.

¹⁰² N. I. Antonovici, *Codrii și numele de Prut și Argeș în continuarea Românilor din S-E Carpaților*, în *Buletinul Societății Regale Române de Geografie*, 56, 1937, p. 278.

¹⁰³ M. David, *Considerațiuni...*, p. 13, fig. 2.

¹⁰⁴ N. I. Antonovici, *op. cit.*, p. 272.

¹⁰⁵ I. Simionescu, *op. cit.*, fig. 2.

¹⁰⁶ L. Someșan, *Le sol roumain*, Sibiu, 1944, p. 38, fig. 4.

¹⁰⁷ V. Tufescu, *România. Natură...*, p. 246.

¹⁰⁸ C. Filipescu, E. Giurgea, *op. cit.*, p. 73.

¹⁰⁹ Gh. Postolache, *Vegetația Republicii Moldova*, Chișinău, 1995; M. Gh. Tudoran, *Fondul forestier al Republicii Moldova*, Cluj-Napoca, 2000, p. 18-20.

¹¹⁰ A. Sava, *op. cit.*, doc. 3, p. 9.

¹¹¹ *Ibidem*, doc. 61, p. 68.

¹¹² Gh. Popescu, *Pădurea și omul*, București, 1985.

¹¹³ *Pădurile României*, ed. C. Chiriță, București, 1981, p. 79.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 76.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 68.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 81.

¹¹⁷ J. Brunhes, C. Valaux, *op. cit.*, p. 171.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 172.

¹¹⁹ M. David, *Considerațiuni geopolitice...*, p. 9.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 9.

P. Deffontaines releva în lucrarea sa incomensurabilele resurse economice ale pădurii, constituind prima zonă pentru pășune, furaj, fructe hrănitoare, de care a beneficiat omul¹²¹.

Pădurea a asigurat resursele de hrană ale comunităților umane, mai ales prin fauna care-i popula spațiul. Medial natural al zonei Codrii Orheiului, prin cumularea influențelor central-europene și euroasiatice, a determinat bogăția lumii animale, tipică pentru ținuturile deluroase, acoperite cu păduri¹²². Majoritatea speciilor de animale erau vâdate de către om pentru asigurarea resurselor de hrană, blănuri, materie primă pentru activitățile de artizanat etc. De un real folos în atestarea speciilor variate care locuiau pădurile din zonă și erau utilizate în economia comunităților umane în perioada de care ne ocupăm sunt vestigiile osteologice, colectate din siturile arheologice medievale. Loturile de vestigii arheozoologice n-au fost lucrate, însă, sistematic și exhaustiv, fapt care permite doar stabilirea componenței pe specii și nu tabloul real al densității speciilor de animale. Cu toate acestea menționăm descoperirea în siturile medievale de la Brănești, Lucașeuca, Orheiul Vechi, Pohornicești-Pctruha etc. resturile osteologice ale următoarelor specii de animale: cerbul (*Cervus elaphus*), căpriorul (*Capreolus capreolus*), bourul (*Bos primigenius*), ursul brun (*Ursus arctos*), zimbrul (*Bison bonasus*), lupul (*Canis lupus*), vulpea (*Vulpes vulpes*), mistrețul (*Sus scrofa*), iepurele de câmp (*Lepus europaeus*), bursucul (*Meles meles*), jderul (*Martes martes*) etc. Din datele statistice oferite de vestigiile arheozoologice constatăm că abundă resturile osteologice ale cerbului, căpriorului și mistrețului¹²³.

Prezența bourului, acest animal azi dispărut¹²⁴, este confirmată prin toponimele păstrate. Spre exemplu, în actul din 1631 octombrie 5 este menționat în ținutul Orheiului toponimul *Valea Bourilor*¹²⁵. Cu toate că etimologia toponimului *Bour* și derivatele lui (*Bourilor*, *Boura* etc.) presupune o bivalență care provoacă incertitudini, lucru remarcat în literatura de specialitate¹²⁶, optăm totuși pentru ideea că acest toponim certifică în cazul dat prezența animalului bour și nu a *bourilor* ca semne de hotar, lucru susținut, de altfel, și de lipsa mențiunilor lor în actele de hotărnicire pentru această zonă. Se știe, însă, că bourii și alte animale ale pădurii obișnuiau să coboare în văi, mai aproape de așezările umane în căutarea hranei, făcând vara „pagube câmpurilor vecine pădurii”¹²⁷.

Ridică probleme și numele *pârâului Sagala*, atestat la 1507 februarie 28¹²⁸, iar mai târziu, în 1786, la 13 ianuarie, a *Văii Sagala*¹²⁹, toponime care au preluat, probabil, numele unui alt animal saigala (*Saiga tatarica*), animal dispărut astăzi, care a populat până în secolele XV–XVIII în turme de mii de indivizi regiunea Nistrului și a Niprului, stepele Ucrainei, până în Polonia¹³⁰. Iată câteva cazuri de interacțiune ale factorului geografic cu omul, în cazul dat fauna, soldate, în ultimă instanță, cu dispariția unor specii de animale.

Valoarea lemnului oferit de pădurile românești a fost relevată în repetate rânduri de lucrările cercetătorilor care au susținut opinia prezenței unei *adevărate civilizații a lemnului* la români¹³¹, Const. C. Giurescu accentuându-i că este o „civilizație ce a cuprins întreaga viață a înaintașilor, începând cu locuința și mobilierul, continuând cu uneltele, armele și mijloacele de comunicație”¹³². Comunitățile umane din zona Codrii Orheiului dispuneau de asemenea abilități deosebite, utilizând lemnul în economia gospodăriilor lor. Din

¹²¹ P. Deffontaines, *L'homme et la forêt*, Paris, 1933, p. 37.

¹²² L. S. Berg, *Bessarabija. Strana-Ljudi-Chozjajstvo*, Chișinău, 1993, p. 31–32; V. Tufescu, *România. Natura...*, p. 248; *Pădurile României*, p. 142 și urm.; *Enciclopedia sovietică a RSSM*, Chișinău, 1986, p. 43–48; V. Spinei, *Realități...*, p. 32.

¹²³ I. Hîncu, *Poselenija v XI-XIV vv. v Orgeevskich kodrach*, Chișinău, 1969, p. 50; A. David, *Formirovanie teriofauny Moldavii v antropogene*, Chișinău, 1982, tab. 15, p. 45 și tab. 16, p. 46; L. Bejenaru, L. Bacumenco, S. Stanc, *Date arheozoologice privind complexul Orheiul Vechi*, în *Tyragetia*, XII, Chișinău, 2003, p. 85–91.

¹²⁴ A. Filipașcu, *Sălbăticiuni din vremea strămoșilor noștri*, București, 1969.

¹²⁵ A. Sava, *op. cit.*, doc. 61, p. 68.

¹²⁶ G. Vâlsan, *Distribuirea în România a trei animale azi dispărute*, în *Buletinul Societății Regale Române de Geografie*, 57, 1938, p. 27, 31; M. Ciubotaru, *Oronimia și hidronimia din bazinul superior al Bârladului*, Iași, 2001, p. 45.

¹²⁷ A. Filipașcu, *op. cit.*, p. 38.

¹²⁸ A. Sava, *op. cit.*, doc. 4, p. 10–11.

¹²⁹ *Ibidem*, doc. 277, p. 307.

¹³⁰ A. Filipașcu, *op. cit.*, p. 191.

¹³¹ M. David, *Considerațiuni geopolitice...*, p. 12: „preferința și aptitudinea de a lucra în lemn este predilecția românilor carpați, lucru confirmat în arta plastică populară, reușind să îmbrace stilul gotic bisericesc în acele minunate bisericuți de lemn, abilitatea lor se vede în construcția carului etc.”; L. Someșan, *op. cit.*, p. 47; Const. C. Giurescu, *Pădurea în viața și istoria poporului român*, în *Pădurile României*, p. 16.

¹³² Const. C. Giurescu, *Istoria pădurii...*, p. 340 și urm.

păcate, perisabilitatea lemnului nu permite conservarea lui, făcând imposibilă înregistrarea lemnului de cercetările arheologice. Însă sistemul de construcții, existența unor unelte destinate prelucrării lui confirmă practicarea acestui meșteșug¹³³.

Rolul pădurii românești în apărarea țării ca loc de refugiu în timpurile de restriște a fost evocat de către cronicari¹³⁴, călători străini¹³⁵, și cercetători ai trecutului românesc. N. Iorga scrie o adevărată *glosă pădurii* în prefața unei cărți, rânduri care califică pădurea ca „adăpost de vremuri grele. Ascunzătoare de bejenari și loc de pândă al străjerilor, capcană pentru străinii dușinani care nu-i cunosc drumurile. Fără pădure, continuă istoricul, na se poate închipui neamul nostru de odinioară și sufletul nostru de azi ar rămâne sărac și sterp fără duioasa și profunda inspirație a codrilor mari și a pădurilor tinere”¹³⁶.

În studiul citat mai sus N. I. Antonovici rezerva pagini însemnate importanței pădurilor medievale din Moldova, Muntenia și așa-numitelor *locuri tari* ca mijloc de apărare. Autorul afirmă că „mai în toate luptele de apărare, strămoșii noștri s-au folosit de aceste întărituri naturale, obicei moștenit de la geto-daci”¹³⁷. Argumentele pentru susținerea acestei idei referitoare la vocația strategică a pădurii românești sunt selectate atât din documente scrise, însemnări ale călătorilor străini, cât și din cronici. Autorul constată că *locurile tari* erau în poiene, departe de drumuri și erau cunoscute numai de către băștinași, care se ascundeau acolo în caz de primejdie. Printre asemenea locuri din pădurile Moldovei erau și acelea din vestul Orheiului. Mai târziu, cercetătorul L. Someșan afirmă că pădurea românească a fost un factor de consolidare etnică și politică, un loc de refugiu și o bază de ofensivă contra nomazilor¹³⁸.

Const. C. Giurescu contribuie la dezvoltarea concepției despre rolul pădurii ca adăpost și strategie în apărarea țării, concepție departe de a fi nouă la mijlocul anilor '70 ai secolului al XX-lea, atunci când istoricul insistă prin sintagma *nu retragerea la munte, ci retragerea la pădure*¹³⁹. Acordând o valoare deosebită acestei sintagme, istoricul lucrează la edificarea teoretică a unei expresii, tributare ideii continuității elementului autohton în spațiul carpato-dunăreano-pontic, ceea ce nu l-a absolvit, după unele opinii noi, de utilizarea „într-un mod defectuos a argumentului toponimic în demonstrația istorică”¹⁴⁰ a acestei idei.

În ce măsură aceste funcții ale pădurii (adăpost, apărare a țării) pot fi extinse și asupra zonei Codrii Orheiului nu știm. Lipsa mărturiilor scrise care ar putea dezvălui dimensiunile acestei probleme ne sugerează prudență, rămânând eventual, până la completarea instrumentelor de lucru, la nivelul avansărilor ipotetice, în baza paralelismelor istorice cu alte regiuni românești.

Geografia așezărilor. Așezările umane constituie una dintre finalitățile fenomenului de interacțiune a omului cu mediul geografic. Prin crearea acestor structuri economico-geografice, cadrul geografic încetează de a mai fi pur și simplu un *element brut al geografiei fizice*.

Tendențele de stabilire a comunităților umane din zona Codrii Orheiului le repetă pe cele generale, proprii geografiei așezărilor românești, răspândindu-se în funcție de posibilitățile economice, de adăpost și de apărare, oferite de cadrul geografic. Vestigile arheologice, actele interie eunise de cancelaria domnească, izvoarele cartografice ne oferă relevanța preferințelor omului în stabilirea așezărilor umane, a densității de locuire în funcție de condițiile de trai favorabile din această zonă. Cu regret, constatăm că instrumentele de lucru de care dispunem la acest stadiu al cercetărilor nu ne oferă date suficiente referitoare la numărul așezărilor existente în această zonă pentru secolele care ne interesează. De altfel, nu există încă o unitate de păreri în literatura de specialitate nici pentru numărul așezărilor medievale din întreaga Țara Moldovei existente în această epocă defavorizată de penuria izvoarelor scrise.

Pentru reconstituirea tabloului repartizării geografice a așezărilor medievale din zona Codrii Orheiului putem recurge la datele oferite de stadiul actual al realizărilor arheologice. Avem în vedere rezultatele

¹³³ D. Gh. Teodor, *Meșteșugurile la nordul Dunării de Jos în secolele IV-XI d. Chr.*, Iași, 1996, p. 62–64.

¹³⁴ *Croniclele slavo-române din secolele XV-XVI, publicate de Ion Bogdan*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1959, p. 21; M. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei* (în *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958), p. 146; I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. G. Ștrempel, București, 1982, p. 11–12.

¹³⁵ *Călători străini despre țările române*, III, ed. M. Holban, M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1975, p. 525–526, 528–529.

¹³⁶ *Pădurea în proza românească*, București, 1989, p. 65.

¹³⁷ N. I. Antonovici, *op. cit.*, p. 283.

¹³⁸ L. Someșan, *op. cit.*, p. 48.

¹³⁹ Const. C. Giurescu, *Istoria pădurii...*, p. 30; idem, *Nu „retragerea la munte”, ci retragerea la pădure*, în *Muzeul Național*, București, 3, 1976, p. 13.

¹⁴⁰ M. Ciubotaru, *Revizuire toponimice: Vlașca și Vlășia*, în *Studii și cercetări de onomastică*, V, Craiova, 2000, p. 80.

săpăturilor arheologice, efectuate în zona respectivă, în special, în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Repertorierea¹⁴¹ și cartarea siturilor medievale pe baza vestigiilor arheologice¹⁴², care includ și așezările din secolele XI–XIV din această zonă, certifică ralierea la tendințele generale de amplasare a așezărilor medievale românești¹⁴³. Remarcăm stabilirea comunităților umane din această zonă cu preponderență pe ținutul sau pe terasele văilor, în apropierea imediată a apelor curgătoare și a resurselor de trai, la adăpostul pădurilor pentru vremurile periclitate de invazia dușmanilor.

Actele interne ale cancelariei domnești emise în secolele XV–XVI pentru așezările din zona Codrii Orheiului confirmă preponderența stabilirii așezărilor umane în văi cu ape curgătoare cu *loc de câmp*, eu *loc de țarină*, cu *poiene de fânațuri*, cu *loc de iaz*, cu *loc de grădini*, de *prisăci*, cu *loc de moară* etc., adică în *locurile* care însumează condițiile cele mai favorabile pentru trai. Aducem aici câteva exemple: 1470 noiembrie 26, Ștefan voievod întărește lui Dumitru Budeci și fratelui său Gheorghe Budeci satul Mărzăști „unde sânt casili lor și iazuri eare sînt înir-o parte cu pădure, livezi și vii ci sânt pi vale ce de iar părăul ci vine de izvoară”¹⁴⁴; 1481 aprilie 19, Ștefan voievod dăruiește lui Ivașco Andronic un loc în pustietate pe Răut în Capul Brahnei, „cu baltă Briahnova ca să-și facă acolo sat și iaz și moară în matca Răutului și un loc de țarină lângă Pilișoani”¹⁴⁵; în 1495, martie 13, același domn întărește satele „Pășcani pe Ichel [...] cu heleșteu la fântână [...] și o seliște sub Poroseci [...] între drunnri la fântână și prisacă”¹⁴⁶; 1500: Ștefan voievod întărește lui Duma Poșășcul și Manei „o seliște Lopatna, până în Gura Lopatnei, unde se varsă în Bezin la iazul Iuznu”¹⁴⁷; 1507, februarie 28, Bogdan voievod „dăruiește lui Ion și nepotului său Lupșe un loc în pustie, pe Sagała, jumătate de fântână ce se numește Petroasa ca să-și așeze sat”¹⁴⁸; 1547, aprilie, Iliăș voievod întărește „cele două locuri din pustii pe Cula în Borușeioara și între Detelova, în lunca de giș”¹⁴⁹; 1548, decembrie 2, un surte de la Iliăș voievod confirmă o danie de la „Petru voievod pe un loc de moară pe părăul Vatici în poiana Vepevei”¹⁵⁰; 1558, mai 9, Fentina pune zălog partea ei din „vatra satului și din câmpu și din pădure și din țarini”¹⁵¹.

Numărul așezărilor umane crește pe parcursul epocii fie datorită fenomenului de colonizare rnală, fie datorită fenomenului de *roire* a satelor. O imagine relevantă în acest sens ne oferă repertorierea și cartarea așezărilor medievale din secolele XV–XVI în baza datelor extrase din actele interne emise de cancelarie domnească a Țării Moldovei¹⁵².

O mare parte a satelor medievale din zona Codrii Orheiului sunt sate vechi de răzeși¹⁵³, fapt care a determinat morfologia așezărilor întinse în funcție de distribuția resurselor funciare, de apă etc. Acești stăpâni ai moșiilor au fost atenți observatori ai structurilor geografice, numindu-și așezările în funcție de elementul geografic care caracterizează locul respectiv. Lipsa fluctuațiilor de populație a contribuit la continuitatea în timp a multor oiconime, toponime în forma lor veche până cel puțin la începutul secolului al XX-lea, când tăvălugul procesului de rusificare acționa nemilos.

Aspecte istorico-geografice ale dezvoltării economice. Mediul natural al zonei Codrii Orheiului a determinat practicarea anumitor activități economice de către locuitorii acestei zone prin asigurarea resurselor naturale necesare. Astfel, un bun cunoscător al acestei zone, afirma că aici agricultura se poate face pe o scară largă, fiind rentabilă cultura tuturor cerealelor, pomilor fructiferi și creșterea vitelor mari și mici, a păsărilor, albinăritului etc., această fiind zona nesfârșitelor podgorii eu livezi de vișini, cireși, prune, mere, pere¹⁵⁴ etc.

¹⁴¹ Gh. Postică, *Repertoriul monumentelor arheologice medievale timpurii din raionul Orheiului*, în *Orheiul Vechi. Buletinul istorico-arheologic 1998*, Chișinău, 1999, p. 54–63.

¹⁴² V. Spinei, *Moldova în secolele XI–XIV*, Chișinău, 1994, fig. 2; I. Tentiuc, *Populația din Moldova Centrală în secolele XI–XIV*, Iași, 1996, fig. 1–2.

¹⁴³ V. Cucu, *Geografia populației și așezările omenești*, București, 1981.

¹⁴⁴ L. T. Boga, *op. cit.*, în *Arhivele Basarabiei*, I, 1929, 1, p. 86.

¹⁴⁵ A. Sava, *op. cit.*, doc. 1, p. 5.

¹⁴⁶ L. T. Boga, *op. cit.*, p. 92.

¹⁴⁷ A. Sava, *op. cit.*, doc. 3, p. 9.

¹⁴⁸ *Ibidem*, doc. 4, p. 10.

¹⁴⁹ L. T. Boga, *op. cit.*, în *Arhivele Basarabiei*, VI, 1, p. 195.

¹⁵⁰ *Ibidem*, p. 196.

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 201.

¹⁵² S. Tabuncic, *Satele din răsăritul Țării Moldovei din secolele XIV–XV în lumina izvoarelor diplomatice interne*, în *Revista de Istorie a Moldovei*, Chișinău, 1998, 3–4 (43–44).

¹⁵³ V. Tufescu, *Răspândirea satelor de răzeși*, p. 4.

¹⁵⁴ T. Porucic, *Regiunile naturale*, p. 51–52.

Printre principalele ocupații ale acestor comunități menționăm cultivarea pământului, ocupație care necesită cunoașterea însușirilor cadrului geografic pe care îl locuiesc, mai ales, a climei, a structurii solurilor alese pentru ogoare, livezi, vii, etc. și, nu în ultimul rând, prezența abilităților tehnice. Astfel, prelucrarea pământului ca ramură determinantă în economia populației locale este confirmată prin vestigiile arheologice, descoperite în siturile medievale din această zonă: unelte agricole, resturi de cereale, amenajări legate de practicile agricole¹⁵⁵ etc. Menționăm în acest sens și numeroasele referințe din documentele de epocă, care sunt dovada practicării agriculturii și a altor activități legate de cultivarea pământului: *câmp și țarină*¹⁵⁶, *pomături*¹⁵⁷, *vii*¹⁵⁸, *mori*¹⁵⁹ etc.

Pășunile, furajele naturale au asigurat creșterea animalelor, ocupație confirmată de vestigiile arheozologice. Astfel, parcurgând registrul resturilor osteologice depistate în așezările medievale din această zonă remarcăm următoarele specii de animale domestice: în număr mare bovine domestice (*Bos taurus*), porc domestic (*Sus domesticus*), cal (*Equus caballus*), oaie (*Ovis aries*), capră (*Capra hircus*), câine (*Canis familiaris*), pisică domestică (*Felis domesticus*), iar dintre speciile de păsări găina (*Gallus domesticus*)¹⁶⁰.

Bogația florei acestei zone a stimulat practicarea albinăritului, ocupație importantă în economia unei gospodării medievale. Astfel, după recente cercetări în domeniul apiculturii, zona Orheiului a fost inclusă în cea de a doua zonă apicală din Moldova medievală, zonare care corespunde condițiilor naturale propriie dezvoltării albinăritului din Țara Moldovei¹⁶¹. Dovadă a practicării acestei ocupații sunt *prisăcile* menționate în actele de hotărnicire, frecvente, mai ales, începând cu secolul XVI¹⁶².

Diversitatea resurselor naturale ca materie primă a determinat și practicarea de către locuitorii acestei zone a mai multor meșteșuguri, care le-au asigurat cele necesare unei vieți cotidiene: prelucrarea osului și a cornului, a fibrelor vegetale și a lânii, a lutului, lemnului, pietrei etc.

Modelarea peisajului de către om. Oanul, prin activitățile sale, proprii unei vieți cotidiene organizate, dar, mai ales, prin amploarea utilizării excesive a resurselor naturale în ultimele două secole, a devenit o nouă forță în modelarea peisajului natural, un factor esențial în modificarea învelișului geografic, alături de alți agenți modelatori ai scoarței¹⁶³. Astfel, modelarea peisajului de către om a fost realizată prin despăduriri, prin extinderea agriculturii, prin pășunat și vânat excesiv.

Omul a învățat să niveleze neregularitățile morfologice ale zonei în cadrul căreia a creat așezări și drumuri și de aceea multe din așezările umane au fost stabilite pe locuri curățate sau la marginea pădurilor, astfel, acționând asupra lor simultan din exteriorul și din interiorul ei. Fenomenul frecvent care a determinat modelarea peisajului de către om a fost despăduririle. Pădurile au pierdut din întinderea lor în confruntarea cu nevoile de existență ale omului. Nevoia de produse corealiere a condiționat defrișarea unor mari teronuri care ofereau condițiile necesare practicării agriculturii. Unul dintre cercetătorii interacțiunii om – pădure observa ironic că primul serviciu pe care omul l-a cerut pădurilor a fost ca ele să dispară și să cedeze locul pășunilor și ogoarelor¹⁶⁴. Astfel, intervenția antropică a produs modificări de proporții în peisaj prin transformarea

¹⁵⁵ G. B. Fedorov, *Naselenie Prutsko-Dnestrovskogo mezhdurečija v I tysjačelietii n. e.*, în *MIA*, 89, Moskva, 1960, p. 204, 378; G. D. Smirnov, *K voprosu o pašennom zemledelie v Moldavii v sviazi s nachodkoj klada sel'skochozjajstvennyh orudii*, în *Tezisy dokladov i soobščeniia sed'moi (Kišinevskoi) sessii simpoziuma po agrarnoi istorii Vostočnoj Evropy*, Chișinău, 1964, p. 42; I. Hîncu, *Poselenija v XI–XIV vv. v Orgeevskikh kodrach*, Chișinău, 1969, p. 22, 54; Z. V. Ianușevici, P. P. Birnea, *Iz istorii zemledelia na teritorii Starogo Orheja*, în *Voprosy ekonomičeskoj istorii Moldavii epochi feodalizma i kapitalizma*, Chișinău, 1972, p. 267–276; N. Tel'nov, *Rezul'taty rabot na poselenie Skok*, în *Arheologičeskie issledovanija v Moldavii v 1985 g.*, Chișinău, 1990, p. 203; V. Spinei, *op. cit.*, p. 247–248; P. P. Birnea, T. Riaboi, *Dva klada iz Starogo Orheja*, Chișinău, 2000.

¹⁵⁶ A. Sava, *op. cit.*, doc. 21, p. 33.

¹⁵⁷ *Ibidem*, doc. 30, p. 41.

¹⁵⁸ *Ibidem*, doc. 30, p. 41.

¹⁵⁹ *Ibidem*, doc. 8, p. 15; doc. 10, p. 19; doc. 11, p. 22; doc. 12, p. 23; doc. 13, p. 25; doc. 14, p. 26; doc. 18, p. 30; doc. 21, p. 33.

¹⁶⁰ A. David, *op. cit.*, tab. 15, 16; L. Bejenaru, L. Bacumenco, S. Stanc, *op. cit.*, p. 85–91.

¹⁶¹ I. Ciută, *Apicultura, străveche îndeletnicire românească. Referiri speciale la Moldova Evului Mediu*, București, 1994, p. 49–50.

¹⁶² *Documente privind istoria României*, I, A, Moldova (veacul XIV–XV), București, 1954, p. 4–42; p. 116; *ibidem*, II, București, 1954, p. 124; A. Sava, *op. cit.*, doc. 30, p. 42; doc. 43, p. 55.

¹⁶³ V. Tufescu, *Modelarea naturală a reliefului și eroziunea accelerată*, București, 1966, p. 537.

¹⁶⁴ P. Deffontaines, *op. cit.*, p. 37.

solurilor naturale în pământuri de culturi agricole în care au fost schimbate radical condițiile pedologice, solul prelucrat devenind corp străin în mediul natural dinaintea prelucrării agricole¹⁶⁵. De aceea, o dată cu dezvoltarea agriculturii, ecosistemele unor vaste teritorii s-au modificat fundamental¹⁶⁶. Un foarte bun cunoscător al pădurii, Emil Pop, afirmă că pământul românesc trebuie să fi fost acoperit altădată în proporție de 60–70 % cu păduri¹⁶⁷. Încă de la începutul epocii moderne structura și întinderea fondului forestier sunt afectate prin defrișările în zonele de șes sau de deal pentru a se obține teren de cultură agricolă, de pășune și fâneță. Cercetătorul observă că pe lângă lenta despădurire istorică au fost stârpite imensele zone de stejeriș care acopereau dealurile și colinele moldovene și muntenie aemum 150-200 ani, manifestându-se aici trăsătura românului întotdeauna risipitor de lemn¹⁶⁸. Conform datelor concludente în acest sens din întinderea totmă a Basarabiei de 4.563.880 ha pădurile ocupau în anul 1850 – 365.150 ha, în anul 1881 – 287.760 ha, în anul 1890 – 216.113 ha, iar în anul 1921 – 205.268 ha. Așadar, timp de 71 ani suprafața de împădurire s-a micșorat cu 159.882 ha, vegetația forestieră fiind redusă cu 59% datorită unei exploatare necumpătate. Remarcăm că la 1928 procentul de împădurire al arealului județului Orhei era de 9,8 %, ocupând locul trei după județul Lăpușna (13,2%) și județul Hotin (10,8%)¹⁶⁹. Astfel, fenomenul despăduririlor excesive în secolul al XIX-lea, dezlănțuit în această regiune, a fost semnalat de majoritatea cercetătorilor, care observau că din acele păduri „au rămas astăzi numai părți care invocă reminiscența trecutului”¹⁷⁰.

Mărturiile relevante ale procesului de interacțiune dintre om și mediul natural sunt și sistemele de fortificație, alcătuite din valuri și șanțuri, din zona Orheiului Vechi. Comunitățile umane din această zonă au amenajat în malurile stâncoase ale râului Răut diferite complexe de cult. Astfel, au fost atestate grupuri de locuințe-chilii, schituri și bisericii, complexe funerare¹⁷¹ etc.

La modelarea peisajului a contribuit și crearea rețelei de drumuri. Problema căilor de comunicație a fost rezolvată în vremurile vechi în funcție de nevoile regiunii și, mai ales, de posibilitățile de schimburi care se puteau face între produsele diferitor regiuni naturale ale pământului românesc¹⁷². Majoritatea drumurilor care aveau, de altfel, la origine interese de ordin comercial a contribuit la circulația produselor necesare pe drumurile cunoscutele ale *Sării*, *Peștelui*, *Mierii* sau *Cerii* etc.

În acest sens menționăm construirea și utilizarea drumurilor de către locuitorii zonei Codrii Orheiului. Spre exemplu, descoperim în actul din 1574 mai 10 întocmit la Iași că Ion voievod întărește stăpânirea lui Ion Golia, marele logofăt, și a lui Eremia pârcălabul asupra a două locuri în pustie „unde cade *drumul vechiului Orheiu* în Răut, în vad”¹⁷³. Drumul menționat în acest act este, probabil, parte a drumului comercial pe care circulau mărfurile „de la Liov prin Hotin și de aici, pe valea Nistrului, prin Soroca-Orhei și Tighina, mergea la Cetatea Albă sau la Caffa”¹⁷⁴.

Movilele, constituite prin intervenția antropică, au devenit elemente ale reliefului modelat. Acestea au fost ridicate în diverse scopuri: unele în scop ritual, altele ca puncte de supraveghere și semnalizare prin focuri în caz de primejdie în timpul invaziilor¹⁷⁵. Menționăm în acest context câteva toponime care au conservat mărturia intervenției antropice în modelarea peisajului prin ridicarea movilelor. Dovadă în acest sens este actul din 1481 aprilie 19 prin care Ștefan voievod dăruiește lui Ivașco Andronic „loc în pustietate pe Răut, în capul Brahnei, la *Movila Săpată*”¹⁷⁶. Iar în actul din 1569 aprilie 2 prin care Bogdan voievod „întărește un loc pustiu pe Răut, la Puțul Tătăresc” sunt menționate *Movilele Îngemănate*¹⁷⁷.

¹⁶⁵ V. Tufescu, *Modelarea...*, p. 539.

¹⁶⁶ Al. Roșu, I. Ungureanu, *Geografia mediului înconjurător*, București, 1977, p. 10.

¹⁶⁷ E. Pop, *Pădurile și destinul nostru național*, București, 1942, p. 18.

¹⁶⁸ *Ibidem*, p. 19–20.

¹⁶⁹ P. Cazacu, *op. cit.*, p. 85.

¹⁷⁰ C. Filipescu, E. Giurgea, *op. cit.*, p. 93.

¹⁷¹ I. Hîncu, *Străvechi monumente din Republica Moldova*, Chișinău, 1996; E. Bâzgu, *Mănăstirile rupestre din bazinul fluviului Nistru – artere de răspândire a creștinismului*, în *Sud-est*, Chișinău, 1997, 4 (30), p. 10–19.

¹⁷² M. N. Popp, *Drumuri și ocupațiuni vechi în țările românești*, în *Buletinul Societății Regale Române de Geografie*, 57, 1938, p. 271.

¹⁷³ A. Sava, *op. cit.*, doc. I 6, p. 19.

¹⁷⁴ Al. I. Gonța, *Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în secolele XIII–XVII*, ed. I. Caproșu, București, 1989, p. 43.

¹⁷⁵ V. Baican, *op. cit.*, p. 37.

¹⁷⁶ A. Sava, *op. cit.*, doc. 1, p. 5.

¹⁷⁷ *Ibidem*, doc. 7, p. 14.

Deci, vestigiile arheologice și mărturiile scrise servesc la stabilirea dimensiunilor relative a implicării comunităților umane în modelarea peisajului în limitele mediului natural al zonei prin stabilirea așezărilor și creării drumurilor, prin valorificarea extensivă a solurilor, a pășunilor și a altor resurse naturale, utilizate în ansamblul activităților cotidiene.

Formele geografice ale zonei și nomenclatura topică. În procesul de interacțiune continuă a cadrului natural cu omul care-și desfășura activitatea în mediul formelor geografice s-a declanșat un fenomen cu finalitate bivalentă. Oamenii, pentru orientarea lor în natură și identificarea anumitor detalii de planimetrie geografică, au creat nume topice și apelative corespunzătoare, iar elementele învelișului geografic, prin detaliile morfologice cu un caracter de relativă durabilitate, au sugerat oamenilor nume pentru așezările stabilite de ei în această arie. Formele geografice ale zonei Codrii Orheiului au condiționat crearea nomenclurii topice a zonei. Acele elemente ale cadrului geografic care au impresionat raai puternic la început sufletul oamenilor și au inspirat durabilitate au fost valorificate „în scopul desemnării detaliilor de nivelment și planimetrie”¹⁷⁸, mai târziu unele transformându-se în oiconime.

Cele afirmate mai sus pot fi confirmate prin exploatarea arhivei de date oferite de actele de cancelarie, emise pentru așezările din această zonă. Astfel, constatăm prezența oiconimelor de esență geografică, însușite de la elementele geografice în forma lor proprie sau prin derivarea apelativelor. Vom înșirui câteva exemple în acest sens după următoarea schemă: **Element geografic - oiconimul creat** (data atestării lui): **braniște - Branîște** (1670 februarie 4)¹⁷⁹; **hârtop - Hârtopul Mic și Hârtopul Mare** (1501, 1 iulie)¹⁸⁰; **horodiște - Horodiște** (1495)¹⁸¹; **ocnă - Ocnă** (1559 iulie 17)¹⁸²; **piatră - Piatra** (1436 iulie 17)¹⁸³; **stâncă - Stânca** (1437 decembrie 20)¹⁸⁴; **vad - Vadul Pietrii** (1437 decembrie 20)¹⁸⁵; **vale - Valea Bourilor** (1631 octombrie 5)¹⁸⁶; **Valea Sagala** (1786 ianuarie 13)¹⁸⁷ etc.

Acestea sunt doar câteva exemple din lista cuprinzătoare a oiconimelor din zona Codrii Orheiului care poartă amintirea unui anumit element al cadrului geografic individualizat prin implicația spiritului de observație al omului.

În fine, menționăm că cele expuse mai sus reprezintă preliminariile unei cercetări asupra mediului geografic al zonei Codrii Orheiului care a oferit comunităților umane stabilite în perimetrul său variate posibilități pentru asigurarea vieții și a activității economice. Pentru stabilirea suitei de fenomene determinate de interdependența și intercondiționarea mediului natural cu locuitorii acestui spațiu ne propunem continuarea cercetării în vederea obținerii unor noi date.

GEOSPATIAL STRUCTURES IN CODRII ORHEIULUI (ORHEI FORESTS AREA) AND THEIR RELATIONS WITH THE ANTROPIC ELEMENT

SUMMARY

The geographical background of Orhei forests area represents a harmonious unity of the suite of geographical elements: relief, climate, hydrography, vegetation, fauna. These are complex geospatial structures that in the process of constant interaction with the antropic element from the area, have led to some specific spatial-temporal realities, as a result of interconditioning. That is why in this study we aim to reveal the ways and the intensity degree of interaction of these components of the geographical background with the inhabitants of the area during the Middle Ages.

¹⁷⁸ N. Grămadă, *Toponimia minoră a Bucovinei*, București, 1996, p. 66.

¹⁷⁹ A. Sava, *op. cit.*, doc. 121, p. 126.

¹⁸⁰ *Documenta Romaniae Historica*, A, Moldova, III, ed. C. Cihodaru, I. Caproșu, N. Ciocan, București, 1980, p. 555–556.

¹⁸¹ *Ibidem*, doc. 175, p. 318–319.

¹⁸² *Documente privind istoria României*, A, Moldova, veacul XVI, II, București, 1954, p. 124.

¹⁸³ *Documenta Romaniae Historica*, A, Moldova, I, ed. C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, 1975, doc. 158, p. 219.

¹⁸⁴ *Ibidem*, doc. 175, p. 247, 498.

¹⁸⁵ *Ibidem*, doc. 175, p. 247, 506.

¹⁸⁶ A. Sava, *op. cit.*, doc. 61, p. 68.

¹⁸⁷ *Ibidem*, doc. 277, p. 307.